

Jan Drda - Vyšší princip

V neohrabaných, špatně žehlených šatech venkovského střihu, obličej zdolíkovatěly obrovskými jizvami po černých neštovicích, s aktovkou věčně zatěžkanou klasiky, z nichž citovával dlouhé odstavce opojen krásou textu a zapomínaje na svůj krákoravý hlas, byl pro své septimány figurkou krajně komickou. A třebaže pro svůj zevnějšek sváděl k přezdívkám tak mnohým a trefným, i na této škole jej pokřtili tak jako na všech předešlých, jimiž za dvacet let své učitelské činnosti prošel.

„Vyšší princip“ říkali mu hned třetího dne, jakmile prožili pár čtvrthodinek jeho nadšených výkladů v hodinách latiny a řečtiny, a tento přídomek za krátký čas docela překryl jeho občanské jméno.

„Vyšší princip ... ehm ... mravnosti, jež si musíte osvojit, studenti, vám prostě nedovolí počínání tak směšně podlé, jako jest opisování od sousedů,“ pravil toho dne nad modrofialovými sešity latinských kompozic. Tak soustředěně promýšlel v posledních dnech jednotlivé věty úkolu, jímž chtěl v této septimě uzavřít celoroční práci, že ostatní svět, třeba pln strašných událostí, míjel bez povšimnutí jeho sluch i jeho ducha. Leč právě když zvedal kostnatý, inkoustem věčně potřísněný ukazovák, se starodávnou důstojností ohlašuje, že bude diktovat první větu, enuntiationem primam, ozvalo se nervózní zaklepaní a úzkou škvírou dveří chvatně přivíraných vešel ředitel ústavu. Dusil se nějakým strašným přetlakem, zhroutil se zády na dveře, jako když přemáhá mrtvičnatý záchvat, a mdlým mávnutím ruky naznačil žákům, aby zůstali sedět.

„Ó Spartáné, já spěchám od Thermopyl!“ zašeptal septimán Ryšánek svému sousedovi Moučkovi, snaže se vtípem potlačit vnitřní vzrušení, které ho v tu chvíli rozrazilo. Ale Moučka, bledý, znervóznělý náhlou předtuchou, docela přeslechl kamarádovu průpovědku.

Bezúčelně namočil pero a stejně nesmyslně je položil nad horní okraj sešitu. Násadka se začala kutálet po čisté stránce, třísníc ji při každé obrátce mokvavou černou stopou.

„Havelka ... Moučka ... Ryšánek – pojďte se mnou,“ ozval se ředitelův hlas, vysílený vzrušením. Kolega Vyšší princip, jehož zdvižený prst, připravený k diktandu, ustrnul při tomto překvapení v nepřírozené poloze, se důrazně ohradil:

„Pane řediteli, chystáme se právě k latinské kompozici ... a tu z vyššího principu ... nepřítomnost právě těchto žáků ...“

Tři septimáni zmateně vstali, chrastíce učením. Rozhlíželi se po kamarádech, jako by hledali znamení svého příštího osudu, a všem stejně tanula na mysli ostrá vzpomínka na včerejší pošetilou debatu na plovárně.

Ryšánek, neúnavný hovorka třídy, utrousil tichou poznámku:

„Tak zas jedna kóna v suchu!“

Řediteli bylo nesnesitelné prodlévat dál ve třídě. Rychle vyšel na chodbu. Ale kolega Vyšší princip, rozrušen představou, že právě tři z velmi dobrých žáků, na jejichž latinské formulace byl s dětinskou žíznivostí zvědav, budou nepřítomni, rozběhl se za ním, zjitřeně gestikuluje.

V této vteřině pohlédli septimáni Havelka, Moučka a Ryšánek, přistupující už ke dveřím, svému osudu naplno do tváře. Průhledem dveří bylo vidět, jak proti velkému světlému oknu chodby stojí tři muži v kožených šedozelených kabátech. Moučka se ohlédl do třídy, celou ji objal úpěnlivýma očima, jako by nepřípraven prosil o nápověd' na strašnou otázku. Na čele mu vyrazily zřetelné krupičky potu. Franta Havelka, jenž sedával v první lavici, se ještě jednou rozběhl k svému místu, vydešeným, zrovna nepřičetným pohybem zašoupl víčko kalamáře, a zas se vrátil k Ryšánkovi, který už sahal na kliku. Bez ohlédnutí. Bez rozloučení.

Když za nimi zaklaply dveře, všem zbývajícím septimánům přejel po zádech mrazivý dráp hrůzy. Neboť byl červen 1942.

Kolega Vyšší princip se vrátil do třídy za pět minut. Nohy se pod ním chvěly, že sotva došel ke katedře. Zhroutil se na židli, sevřel své obrovské vypouklé čelo kostnatými prsty, a dočista přejinačeným, dětsky naříkavým hlasem tiše bědoval:

„Neslýchané ... Neslýchané!“

Pak se přece jenom vzmužil, a pohlédnuv do očí své třídy, zkamenělé zlou předtuchou, chraplavě koktal:

„Vaši ... vaši ... spolužáci ... byli zatčeni ... Jaké absurdní ... nedorozumění ... moji ... moji žáci ...“

O sedmé večer pouliční rozhlas, jenž rozkřikoval jména těch, kdo byli toho dne zastřeleni pro schvalování atentátu, vyslovil hroznou jistotu: František Havelka, Karel Moučka, Vlastimil Ryšánek.

Mlčky, neschopni pronést jediné slovo, sešli se profesori už po sedmé ranní ve sborovně. Červnové slunce padalo na desku konferenčního stolu. Rozptýlený prach zlátl v jeho proudech. Dvacet lidí, docela vykořeněných hrůzou, se v něm potácelo jak v nejstrašnější tmě. Příchod každého dalšího násobil jejich bezmocnost, češtinář Kaltner, černovlasý chlapík chmurného vzezření, jenž psával vlastenecké rýmovačky k osmadvacátým říjnum, přecházel mezi okny, přerušuje svým tělem ten sluneční proud. Najednou popadl židli, zády obrácen k oknům, rukama sevřel její lenoch, hledaje oporu pro myšlenku, která při tom přecházení uzrála pod nízkým čelem, a napůl podoben preludu, nezřetelný pro zátopu ranního slunce, která ho oblévala a do níž nebylo možno pro oslnění pohledět, začal hystericky křičet:

„To máte z té vaší rebelantštiny*! Postrílejí nás všechny! Tak jako v Táboře!“

Ředitel ústavu slabě zaúpěl, přemáhaje srdeční záchvat. Ostatní byli tiši. I dech se v nich zastavil, jako by už bylo po ortelu. Jenom profesor dějepisu, kulatohubý tichošlápek, nabral odvalu k řeči. Vytáhl z aktovky čtvermo přeložený arch papíru, rozložil jej na stolní desku, a hlasem, jehož navyklou sladkost nemohl setřít ani strach, prohlásil:

„Páni kolegové, považuji za nezbytné, abychom neprodleně poslali projev upřímné loajality panu státnímu tajemníku a panu ministru Moravcovi. Dovolil jsem si jej nastylizovat...“

Do strašného ticha četl dvacet řádek, plných podlosti a devótnosti. Pak rozšrouboval plnicí pero, posunul papír před nejstaršího člena sboru a úslužným gestem ho vybídl k podpisu. Profesor náboženství, sedmdesátiletý stařec, jenž bůhvíkolik roků přesluhoval, vzal papír do roztřesených prstů a důkladně přeslabikoval text, odděluje slabiku od slabiky. Když byl hotov, upustil papír na stůl.

„Jsem starý muž. Na sklonku života už nebudu lhát...“

I bylo rozhodnuto, že náhradou za tento akt je třeba pronést k žákům postižené septimy projev, jenž odsoudí zvrhlost činu jejich kamarádů, a jenž bude patřičně zaprotokolován v třídní knize.

„Ale kdo to má, prokristapána, udělat?“

Češtinář i dějepisec řekli jedněmi ústy:

„Samozřejmě profesor třídní!“

Oddechli si všichni, které to břímě minulo. Vyšší princip mlčky, soustředěně pozoroval klouby svých sepjatých rukou. Třídním septimy byl on.

Jako kdyby bylo prázdno za těmi dveřmi s číslicí VII.

Kde je to nepřestajné hučení včelího roje, jemuž byly ještě včera česnem? Kolega Vyšší princip otevírá dveře své třídy. Ale ti, kteří mu ze školních lavic vstávají vstříc, jsou docela jiní než včera. Jen po obrysech je matně rozlišuje, jen po navyklém zasedacím pořádku, který nosí v hlavě. Neboť té noci každý z nich přešel přes řeku Acheron, doprovázeje ty tři, jejichž místa jsou prázdná.

Posadili se jako stroje, když on dosedl za katedru. Ne třída. Už ne společenství. Každý z nich sám, oddělen vlastní skořápkou strachu. Či nenávisti?

„Žáci,“ řekl jim, ale hlas se mu zadrhl už na prvním slově. Nemohl ani vydechnout. Vstal, aby si uvolnil hrudník. V ubohém zmačkaném sáčku starého mládence, s kalhotami vyboulými na kolenou, ošklivec zdřobaný neštovicemi se postavil na samý okraj stupínku.

„Žáci,“ vykoktal po druhé, škrtě se v límečku, „profesorský sbor mne pověřil abych ... ehm ... včerejší ... smutnou událost ... uvedl ... na pravou míru ... Z hlediska ... vyššího principu mravního ...“

V tu vteřinu se k němu zvedlo dvacet párů očí. Jako by ta stará, častým užíváním znevážená fráze najednou nabyla nové, strašné chuti a tvaru. Jako by byla nepřítelstvím, které pokládá mezi ně a sebe. Anebo... S největším úsilím popadl dech. A potom naráz, s chvatem tonoucího, jenž se bojí, že bude zahlcen a nedořekne, vykřikl na své žáky:

„S hlediska vyššího principu mravního ... vám mohu říci jenom jedno: vražda na tyranu není zločinem!“

Tou jedinou větou se zbavil všeho napětí a zmatku. V hlavě se mu rozjasnilo, s nesmírnou přesností a podrobností rozeznával každého z těch dvaceti, které vedl už od kvinty a jejichž oči teď visely na jeho ústech: dobráky, zarputilce, úskočníky, chlapce čestné a mírné vedle divochů a ulejšáků, tvrdohlavce, šplhouny i pomalé, těžkopádné dřiče a nemotory. Dost možná, že právě mezi nimi je ten, kdo udal Ryšánka, možná, že nějaké drobné příkoří, nedorozumění nebo nepostřehnutelná nenávisť přinese nové úděsné ovoce. Leč přes to všecko: kterému z nich je možno lhát do očí? Popadla ho žízňivá potřeba, zrovna před těmito chlapci říci větu, kterou už od včera v sobě přemáhal, kterou div nevyslovil ráno ve sborovně, s kterou se musel svěřit stůj co stůj. Pomalým, tichým, uvnitř klidným hlasem řekl své třídě, vydávaje se jí docela do rukou:

„Také já ... schvaluji atentát na Heydricha!“

Cítil, že bylo vyřčeno všecko. Obrátil se proto ke katedře, usedl a začal zapisovat do třídní knihy. Ale sotva se dotkl perem stránky, ozval se z lavic povědomý hluk. Vyšší princip zvedl pomalu oči ke své třídě. Dvacet septimánů stálo před ním v pozoru, se zdviženými hlavami, s očima planoucíma.

***

*ve vydání z r. 1955: masarykovštiny

enuntiationem primam – první věta

septima – předposlední ročník osmiletého gymnázia (odpovídá 3. roč. SŠ)

kvinta – pátý ročník osmiletého gymnázia (odpovídá 1. roč. SŠ)

ministr Moravec - Emanuel Moravec (1893 –1945) byl český politik, legionář, voják z povolání, teoretik (učitel) válečnictví, publicista a ministr školství a lidové osvěty protektorátní vlády. Patřil k neaktivnějším představitelům české kolaborace s nacistickým okupačním .

Ve 30. letech otevřeně podporoval politiku tzv. hradní skupiny, do níž patřili demokraticky orientovaní politici kolem Masaryka. Spolupracuje s Lidovými novinami a vydává protinacistické články. V době Mnichovské krize v roce 1938 patřil Moravec k nejrozhodnějším odpůrcům československé kapitulace a přistoupení na mnichovský diktát.

Kvůli podpisu Mnichovské dohody nenávidí Beneše, svými názory se netají a je penzionován. Po zřízení Protektorátu uvažuje o emigraci. Nacisté mu však nabízejí spolupráci a umožní mu publikovat a pracovat v Čs. rozhlasu. Následně ho zvou na poznávací cestu po Německu, aby se přesvědčil, co všechno udělali dobrého pro svou zemi. Moravec se z cesty vrací nadšený a stává se z něj aktivní a nadšený propagátor nacistické ideologie

Jako příznivec Heydricha se v roce 1942 stal členem protektorátní vlády ve funkci ministra školství a lidové osvěty. Po atentátu na Heydricha se stala Moravcova pozice ve vládě ještě silnější. Hácha ani ostatní již neměli odvahu mu odporovat.

Nabádal občany ke spolupráci s Němci. Československá vláda v Londýně v čele s Benešem nesla nelibě Moravcovo vystupování, které poškozovalo pověst ČSR v zahraničí, a proto bylo rozhodnuto provést na něj atentát (nebyl nikdy uskutečněn).

Po vypuknutí Pražského povstání spáchá sebevraždu.

řeka Acheron – „proud žalu“ – větev řeky Styx

Reinhard Heydrich - zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava

DRDA, Jan. *Němá barikáda*. 25. vyd., v ČS 9. Praha: Československý spisovatel, 1980, Vyšší princip. s. 31 - 37.

- 1) Kdy a kde se příběh odehrává?
- 2) Jak se jmenují chlapci? Jak ředitel a ostatní učitelé?
- 3) Známe jejich rodinné zázemí?
- 4) Proč říkají latináři Vyšší princip?
- 5) Jak vypadá?
- 6) Jak se chová?
- 7) Vysvětli Ryšánkovu poznámku o Thermopylách v okamžiku, kdy vstoupil pan ředitel do třídy.
- 8) Proč byli chlapci odvedeni?
- 9) Co se s nimi stalo?
- 10) Kolik jim bylo přibližně let?
- 11) Jak reagoval češtinář? Jak starý učitel náboženství? Jak učitel dějepisu?
- 12) Co měl říci třídní učitel septimánům?
- 13) Co jim řekl?
- 14) Která vlastnost ho charakterizuje?
- 15) Jak na to reagovali studenti?
- 16) Jaký to mohlo mít vliv na jejich život?
- 17) Které známé osobnosti byly také v té době popraveny?
- 18) Proč se takoveto povídce říká epická zkratka?
- 19) Tato kniha povídek patří k nejoblíbenějším titulům od Jana Drdy (vyšla v r. 1946; patří mezi první (wikipedie ji dokonce uvádí jako úplně první) prozaické ztvárnění událostí 2. světové války (včetně heydrichiády, Pražského květnového povstání a osvobození) v české literatuře. Kterou další jeho knihu znáš (názvy některých kapitol: Dařbuján a Pandrhola, Zapomenutý čert, O princezně Jasněnce a ševci, který létal)?
- 20) Které povídky z knihy byly zfilmovány?

Řešení:

- 1) V červnu 1942, pravděpodobně v Praze.
- 2) František Havelka, Karel Moučka, Vlastimil Ryšánek. Ostatní (kromě češtináře) jsou beze jména.
- 3) Na rozdíl od filmu ne, neznáme ani jména ani podrobnosti.
- 4) Pro jeho oblíbenou průpovídku.
- 5) Má zjizvený obličej po černých neštovicích, chodí ve starých (staromódních), vytahaných a špatně vyžehlených šatech, má obrovské vypouklé čelo, kostnaté prsty.
- 6) Je neohrabaný, zmatený, miluje svou práci, ale žije ve svém světě. Má krákoravý hlas. Působí komicky.
- 7) Feidippides také přiběhl udýchaný, také se zhroutil jako ředitel, ale nesl dobré zprávy. (Přišel do Athén, ne ke Spartánům)
- 8) Protože na plovárně neopatrně diskutovali o atentátu na Heydricha – a někdo je udal.
- 9) Za schvalování atentátu byli bez soudu popraveni.
- 10) 18/19 let.
- 11) Češtinář byl plný strachu, učitel náboženství odmítl podepsat – dokázal odmítnout, nezradil sám sebe, dějepisář sestavoval iniciativně ponížný, kolaborantský (loajální) text tehdejšímu ministru školství.
- 12) Měl odsoudit chování chlapců jako zvrhlé.
- 13) Pravý opak – dokonce přiznal, že souhlasí s nimi i s atentátem.
- 14) Odvaha, čestnost, poctivost.
- 15) Vzdali mu čest povstáním.
- 16) Kdokoliv mohl udat je – a skončili by jako jejich spolužáci.
- 17) Od 30. května do 3. července 1942 bylo popraveno jenom na Kobyliské střelnici téměř 540 osob, mj. politici Františka Plamínková a Alois Eliáš, Vladislav Vančura, Evžen Rošický (čs. atlet a rekordman, majitel několika olymp. medailí) či skupina občanů Lidic. Dodatečně 4. a 5.

září zde byli také zastřeleni představitelé Československé pravoslavné církve v čele s biskupem Gorazdem. Během celé války bylo popraveno 1212 příslušníků Sokola a mnoho vysokoškoláků po 17. 11. 1939.

18) Na malém prostoru v jediné podstatné postavě zachytil celé její zrání a závěrečný čin, v nepatrném ději hloubku příběhu. Zachytil hrdiny, kteří ani hrdiny nebyli (necítili se jimi) – byli to prostí, neokázalí lidé. O to výrazněji jejich čin zapůsobil.

19) České pohádky.

20) Němá barikáda, Vyšší princip